

О.М. Масліченко, канд. екон. наук,
старший викладач кафедри економіки підприємств
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сутності і тенденцій розвитку ресурсозбереження в Україні. Зазначено, що пріоритетною стратегією перспективного розвитку вітчизняних підприємств повинна стати реалізація ресурсозберігаючої політики. У роботі обґрунтовано, що однією з основних складових ресурсозбереження на вітчизняних підприємствах є збереження енергетичних ресурсів.

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности и тенденций развития ресурсосбережения в Украине. Указано, что приоритетной стратегией перспективного развития отечественных предприятий должна стать реализация ресурсосберегающей политики. В работе обосновано, что одной из основных составляющих ресурсосбережения на отечественных предприятиях является сохранение энергетических ресурсов.

Summary. Article describes the nature and trends of resource conservation in Ukraine. Noted that the priority strategy for future development of domestic enterprises should be the implementation of resource-saving policies. The paper proves that one of the main resource for domestic enterprises is to preserve energy.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Ресурсозбереження, ресурсоефективність, енергоефективність, енергозбереження, розвиток, ефективність.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Ресурсосбережение, ресурсоэффективность, энергоэффективность, энергосбережение, развитие, эффективность.

KEY WORDS. Resource conservation, resource efficiency, energy efficiency, energy conservation, development, efficiency.

Постановка проблеми. Необхідність переходу до якісно нового рівня ресурсоспоживання виступає об'єктивною і незаперечною умовою підвищення ефективності суспільного виробництва. Ця проблема є надзвичайно складною, оскільки потребує комплексного вирішення на всіх рівнях господарювання. Актуальність підвищення ресурсоефективності вітчизняної економіки зумовлюється високим рівнем ресурсо- та енергоємності продукції національного виробництва, яка внаслідок цього втрачає свої конкурентні позиції на зовнішньому та внутрішньому ринках; неефективним природокористуванням, а також нагромадженням

суттєвих екологічних проблем. Отже, ресурсозбереження в економічному розвитку України має надзвичайно важливе значення, що і обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх джерел. У зарубіжній економічній літературі проблема ресурсозбереження розглядалася в працях Д. Медоуза, К. Боулдінга, Р. Солоу, Т. Тітенберга, Д. Макінтоша, Г. Тейлора, У. Ростоу, Г. Одума, Е. Одум, Дж. Форрестера та ін. Дослідження проблеми ресурсозбереження знайшли своє відображення також у роботах російських та українських учених-економістів: С.А. Подолінського, В.І. Вернадського, Н.М. Федоровського, Л.В. Канторовича, О.В. Батури, С.І. Дорогунцова В.М. Данилишина та ін.

Постановка завдання. Однак значна частина питань з даної проблематики потребує подальшого дослідження, а саме: не достатньо чітко визначена система економічних категорій у сфері ресурсозбереження, потребують вдосконалення механізм його реалізації, заходи стимулювання та фінансування. Вирішення вказаних проблем дозволить зробити процес ресурсозбереження ефективнішим, що значно покращить ситуацію в економіці країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес ресурсозбереження відображає найбільш суттєві і стійкі взаємозв'язки та взаємозалежності, які безпосередньо зачіпають основні сторони виробничо-господарської діяльності на всіх рівнях виробництва. Як процес, ресурсозбереження полягає у постійному вирішенні протиріччя між ресурсозберігаючим ефектом новітньої техніки і технології та закономірностями розвитку продуктивних сил, адаптаційними можливостями діючого господарського механізму. Однак, ресурсозбереження недостатньо тлумачити лише як процес, його слід розглядати також як умову, результат і показник поліпшення використання ресурсів на всіх етапах і рівнях виробничо-господарської діяльності.

Ресурсозбереження відображає зменшення ресурсоємності виробництва або збільшення виходу кінцевої продукції при зменшенні необхідних для її випуску ресурсів. Оскільки ресурсозбереження охоплює всі види ресурсів — матеріальні, трудові, грошові, — то за зміною його рівня можна зробити висновок про ефективність суспільного виробництва.

Економічною основою ресурсозбереження виступають зекономлені ті чи інші види ресурсів, що набувають форму заощаджених коштів і відображають економію суспільно-необхідних витрат праці. Вона проявляється як частина доходу будь-якого суб'єкта ресурсозбереження, що утворилась внаслідок зменшення будь-якого із компонентів витрат на ресурси.

Проведений аналіз свідчить, що найсуттєвішими критеріями переходу економіки на ресурсозберігаючий тип розвитку є:

- якісні зміни у динаміці виробничих ресурсів;
- зміна співвідношень у темпах зростання кінцевого продукту, витрат живої та уречевленої праці;
- досягнення по ряду видів ресурсів від'ємної прирідної ресурсоемності;
- зростання ресурсозберігаючого ефекту від застосування нової техніки і технології;
- перетворення витрат на природоохоронну діяльність у важливий чинник економічного зростання;
- активна заміна первинних матеріалів і ресурсів вторинними, створення індустрії переробки відходів виробництва і споживання [6].

В умовах ринку головним важелем впливу на ресурсозбереження виступає конкуренція. Вона змушує товаровиробників на ринку, з одного боку, підвищувати якість продукції, з другого — зменшувати витрати на виробництво товару в ринкових умовах. Це призводить до постійного підвищення якісного рівня ресурсоспоживання, а, отже, і ресурсозбереження [7].

Визначальною стратегією перспективного розвитку вітчизняних підприємств повинна стати реалізація ресурсозберігаючої політики, яка передбачає подолання суттєвих організаційно-економічних проблем, зокрема таких як: недосконалість законодавчої бази і системи органів державного управління ресурсозбереженням; відсутність правової відповідальності за надмірне використання ресурсів; нестача спеціалістів з ресурсозбереження; відсутність розвинутої інфраструктури зі ресурсозбереження; недостатнє економічне стимулювання економії ресурсів; неефективне використання цінових інструментів, яке обумовлюється збільшенням матеріально-ресурсної складової собівартості продукції; несприятливий інвестиційний клімат; дефіцит коштів для придбання ефективних ресурсозберігаючих технологій.

Важливими напрямками ресурсозбереження являються зниження енерго- та матеріаломісткості продукції; впровадження досягнень науково-технічного прогресу; скорочення та ліквідація втрат; покращення якості продукції; ресурсозабезпечення виробництва за рахунок залучення вторинних ресурсів у господарський оборот. Для широкомасштабної реалізації вказаних напрямків необхідно формування ефективного організаційно-економічного механізму стимулювання ресурсозбереження, раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, оскільки

ки важливими критеріями сучасного виробництва являються рівні його ресурсомісткості, безвідходності та екологічності.

Одним з головних аспектів ресурсозберігаючої діяльності вітчизняних підприємств є фінансове забезпечення її реалізації, джерелами якого можуть бути гранти, залучення коштів міжнародних фінансових організацій, лізинг ресурсозберігаючих технологій, пільгове кредитування ресурсозберігаючих програм та ін. Однак на практиці причинами неефективності ресурсозберігаючої діяльності підприємств є не тільки відсутність достатнього обсягу фінансових коштів, а також нереалізованість наявних оперативних резервів ресурсозбереження, які не потребують значних затрат і можуть бути приведені в дію в короткостроковій перспективі. Це обумовлено недостатньою орієнтацією стратегії підприємства і його практичної діяльності на ресурсозбереження. Задачі економії ресурсів розглядаються на підприємствах не в комплексі, а як часткові питання вдосконалення технологічних процесів, ліквідації наявних джерел втрат ресурсів у виробництві. Однак, сьогодні необхідне вдосконалення як усього процесу управління ресурсозбереженням на підприємстві, так і його елементів.

Однією з основних складових ресурсозбереження на вітчизняних підприємствах є збереження енергетичних ресурсів, що визначається рядом причин. По-перше, більшість видів паливно-енергетичних ресурсів є невідтворюваними, а динаміка їх споживання в останні десятиріччя свідчить про прискорення вичерпання розвіданих запасів цих ресурсів. Водночас ускладнюються умови видобутку первинних ресурсів: збільшуються глибини видобутку, здійснюється перехід до промислової розробки бідніших родовищ, що веде до підвищення вартості ресурсів на світовому ринку.

По-друге, частка енергетичних витрат у загальній собівартості промислової продукції надзвичайно велика, тому економія їх значною мірою впливає на підвищення ефективності виробництва.

По-третє, слід відзначити обтяжливу залежність національної економіки від зовнішніх джерел енергопостачання, яка залишається високою. Це одна з причин утворення дефіциту платіжного балансу, що веде до зростання зовнішньої заборгованості.

По-четверте, введення в господарський обіг паливно-енергетичних ресурсів призводить до погіршення екологічної ситуації, яка в сучасних умовах вкрай складна і вимагає негайного здійснення радикальних заходів.

По-п'яте, без досягнення якісно нового рівня ресурсоспоживання вихід вітчизняної економіки з кризи і її інтеграція в європейську і світову економічні системи неможливі. Марнотратство

паливно-енергетичних ресурсів у процесі виробництва продукції робить її неконкурентоспроможною [6].

Зарубіжний досвід свідчить, що значна кількість підприємств має можливість суттєво знизити свої енергетичні витрати шляхом організації системи енергоменеджменту. Енергоменеджмент на підприємстві — це метод управління енергоспоживання та простий шлях забезпечення енергоефективності підприємства. Основними цілями побудови системи енергоменеджменту є: зниження енерговитрат підприємства; оптимізація виробництва; зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище; підвищення конкурентоспроможності продукції за умов зниження її енергомісткості; покращення іміджу підприємства та його розвиток через залучення персоналу в процес енергозбереження. Енергоменеджмент являється набором простих повторювальних заходів, а саме: розроблення енергетичної політики, розроблення енергетичних бюджетів; моніторинг енергоспоживання та ін. Недостатня орієнтація стратегії підприємств на енергопостачання та неефективність практичної діяльності відносно економії енергетичних ресурсів обумовлюють необхідність розробки цілісної системи управління процесами економії енергії на підприємстві (рис. 1).

Вона складається з різних елементів: аналізу, стратегії енергозбереження, планування, організації енергозбереження та контролю, основним інструментом яких повинно стати вивчення їх взаємодії та мотивації [4].

Надзвичайно актуальною проблема ресурсозбереження, а також і енергозбереження, як його основна складова, є для вітчизняних цукропереробних підприємств. На багатьох цукрових заводах парові котли та турбіни знаходяться в предаварійному стані і потребують негайної заміни. Всього в 2009 р. році було замінено біля 100 одиниць основного технологічного і енергетичного обладнання. Для порівняння: в 1986—1990 роках на цукрових заводах щорічно оновлювалось понад 400 одиниць фізично зношеного обладнання.

Відтак, технічний рівень виробництва цукру в Україні значною мірою не відповідає європейським стандартам. Йдеться, зокрема, про невисокий вихід цукру, втрати при споживанні теплової й електричної енергії, води та ін., що зумовлює зростання витрат та зниження, відповідно, ефективності виробництва.

Очевидно, що реконструкцію та модернізацію слід здійснити насамперед на тих ділянках технологічного процесу переробки цукрових буряків і наступних супутніх продуктів (сік, сироп, рафінад), де можна чекати принципово позитивного впливу на

споживання теплової й електричної енергії. Одночасно досягається істотне підвищення якості як проміжних продуктів, так і кінцевого, а також підвищення економічних параметрів їх виробництва.

Рис. 1. Система управління енергозбереженням на підприємстві

Надзвичайно актуальним для розвитку цукрових заводів є питання запровадження енергозберігаючих технологій. Слід зазначити, що цукрове виробництво є найбільш енергоємним серед

підприємств харчової промисловості. Частка палива та електроенергії в собівартості переробки 1 тонни цукрових буряків у середньому складає 32—35 %. Протягом останніх десяти років цукрові заводи України практично не зменшили питомі витрати і вони залишаються на рівні 6,2—6,3 % умовного палива до маси буряків, а на окремих цукрових заводах сягають 8 %. У той же час, заводи Європи в період енергетичної кризи за рахунок зменшення питомих витрат теплової і електричної енергії досягли 2,6—3,0 % витрат палива до маси буряків.

Цукрові буряки України, а також умови їх вирощування більш схожі до Південно-Європейських (Італія, Угорщина, Греція, Туреччина). Саме тому доцільним є проведення порівняльного аналізу споживання палива та енергії в Україні та Південній Європі (табл. 1).

Таблиця 1

**СЕРЕДНІ ВИТРАТИ ПРИРОДНОГО ГАЗУ
НА ВИРОБНИЦТВО ЦУКРУ В УКРАЇНІ ТА ПІВДЕННІЙ ЄВРОПІ**

Процес	Паливо	Одиниці виміру	Південна Європа	Україна
Виробничий процес	Природний газ	м ³ на 1 т цукру	210—250	430
Дифузійний процес (процес сокодобування)	Природний газ	м ³ на 1 т бурякової стружки	200—250	580

Виходячи з даних табл. 1, можна зробити висновок, що показники споживання природного газу на українських цукрових заводах перевищують європейські майже в два рази, не дивлячись на те, що технологія виробничого процесу є аналогічною.

Енергетичний баланс цукрового заводу показує, що від 70 % до 80 % полива витрачається на виробництво пари для технологічних потреб, а 7—10 % — на виробництво електроенергії. Тому визначальним в економії палива є скорочення витрат теплової енергії.

Загалом програма енергозбереження базується на впровадженні наступних заходів:

- підвищення ефективності дифузійного процесу;
- оптимізація роботи системи випаровування;
- вдосконалення процесу постачання пари, підвищення його ефективності;
- підвищення ступеню використання вторинної пари.

В основу цих заходів покладена реалізація комплексу технічних рішень енерготехнологічної схеми бурякоцукрового виробництва,

заміна застарілого та фізично зношеного обладнання на нове енергощадливе вітчизняного і зарубіжного виробництва; широке впровадження сучасних систем автоматизації і управління технологічними і теплотехнічними процесами на всіх ділянках цукрового виробництва на базі мікропроцесорної техніки та комп'ютерно-інтегрованих технологій. Упровадження перерахованих вище заходів вимагає значних капіталовкладень 50 млн грн для одного цукрового заводу і дозволить зменшити питомі витрати палива в 1,4—1,8 разу порівняно з існуючим рівнем і довести до світового рівня.

Проблема енергозбереження на цукрових заводах набула розгляду на державному рівні, однак її вирішення носить лише декларативний характер і передбачає виконання передбачених програмою по енергозбереженню «Розробка енерготехнологічної схеми бурякоцукрового виробництва з метою зменшення рівня енерговитрат, відпрацювання та впровадження комплексу технічних рішень з їх реалізації». Завдання держави — надати державну фінансову підтримку для закупівлі енергозберігаючого обладнання, для переоснащення цукрових заводів. З цією метою розроблено проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про перелік обладнання іноземного походження, аналоги якого не виробляються в Україні, що може бути придбане підприємствами харчової промисловості у 2008 році через механізм здешевлення середньострокових кредитів». У державі є вітчизняні виробники обладнання для потреб галузі, тож стає актуальним питання щодо залучення державних лізингових компаній для поставки такого обладнання для цукрових заводів.

Комплексна реалізація запропонованих заходів дозволить цукровим заводам суттєво зменшити витрати на паливо та енергію, що є особливо актуальним в умовах економічної кризи, а також за сучасного рівня цін на природний газ.

Висновки. Враховуючи енергодефіцитність України, досвід країн, що мають приблизно аналогічний рівень забезпечення власними джерелами органічного палива, єдиним шляхом вирішення питання підвищення рівня енергетичної безпеки держави являється ефективне використання енергетичних ресурсів і впровадження нетрадиційних та альтернативних джерел енергії.

Література

1. Кучко М. Н. Привлечение дополнительных инвестиций в энергоэффективные проекты в рамках Киотского протокола / М. Н. Кучко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. — 2008. — № 1. — С. 21.

2. Маркевич Л.И., Маркович В.М. Концепция и методология ресурсосбережения // Организация и регулирование экономики: Межвед. науч. сб. — К., 1992. — Вып. 106. — С. 39—46.

3. Мацевитый Ю. М. Концепция региональной политики энергосбережения / Ю. М. Мацевитый, И. А. Немировский, Н. Г. Ганжа // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. — 2008. — № 3. — С. 43—49.

4. Мельник Л.Г., Шевцов С.В. Энергоэффективность как фактор повышения экономического уровня предприятия // Л.Г. Мельник, С.В. Шевцов // Механізм регулювання економіки. — 2010. — № 1. — С. 154—159.

5. Мельник Л.Г., Скоков С.А., Сотник И.Н. Эколого-экономические основы ресурсосбережения: (Монография) / Под ред. к.э.н., доц. И.Н. Сотник. — Сумы: НТД «Университетская книга», 2006. — 229 с.

6. Половникова С.Ю. Необходимость ресурсосберегающей экономической модели рыночных форм в Украине // Теорії мікро- макроекономіки. Збірник наукових праць. — К.: Академія муніципального управління. — 2001. — Вип. 8. — С. 55—59.

7. Скрыпник Е. А. Управление ресурсосбережением на промышленных предприятиях / Е. А. Скрыпник // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. — 2009. — № 1. — С. 45—52.

8. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: Формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України на бази ресурсозберігаючих технологій: (Монографія) / За заг. ред. к.е.н., доц. І.М. Сотник. — Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. — 551с.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2010.

О.В.Метель,

ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПОЗИТИВНІ І НЕГАТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті зроблено оцінку соціально-економічного розвитку України в умовах незалежності, встановлено причини, що негативно впливають на економічний розвиток держави, гальмують вирішення її соціальних проблем. Визначено результативність проведених економічних реформ та їх впливи на рівень життя населення, інші сфери діяльності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціально-економічний розвиток, економічні реформи, ринкова економіка, приватизація, результативність економічних трансформацій, інфляційні процеси, рівень життя, споживчі ціни, громадянське суспільство.